

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Dwudziestowieczne prezentacje opery ludowej "Sałasznicy"

Author: Hubert Miśka

Citation style: Miśka Hubert. (2012). Dwudziestowieczne prezentacje opery ludowej "Sałasznicy". W: H. Miśka (red.), "Jan Sztwiertnia (1911-1940) : człowiek i dzieło w setną rocznicę urodzin" (S. 81-85). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

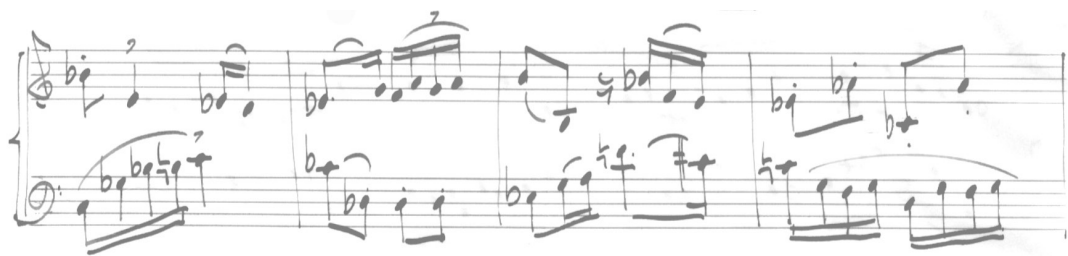
UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Hubert Miśka – Cieszyn

Dwudziestowieczne prezentacje opery ludowej *Sałasznicy*

Jedyny utwór sceniczny Jana Sztwiertni – *Sałasznicy*¹ – młodzieńczy i może mniej wartościowy pod względem artystycznym niż kompozycje późniejsze, można dziś określać mianem symbolu, synonimu twórczości. Wartość *Sałaszników* mierzyć należy ich znaczeniem dla regionalnej kultury muzycznej i trudem zmierzenia się Sztwiertni z formą, w której sięga on po wątki kulturowe macierzystego regionu zawarte w folklorze pieśniowym i tanecznym.

Analiza materiałów archiwalnych dotyczących życia i twórczości kompozytora, jak również nasza wiedza o tym, że często studiował partytury operowe, pozwalają wnioskować, iż formy muzyczno-teatralne znajdowały się w kręgu zainteresowań Sztwiertni.

Pracę nad *Sałasznikami* Jan Sztwiertnia rozpoczął w roku 1932 i doprowadził ją do końca w ciągu niespełna 12 miesięcy. Przez całe życie jednak poprawiał i uzupełniał swoje dzieło. Autora libretta, Ferdynanda Dyrnę, znał kompozytor z działalności w wiślańskim amatorskim ruchu teatralnym. To właśnie Dyrna, za namową Pawła Pustówki², kierownika szkoły powszechnej w Wiśle-Malinie, zachęcił początkującego kompozytora do napisania muzyki do swej sztuki. Zarówno Dyrna, jak i Sztwiertnia byli wyraźnie zafascynowani folklorem beskidzkim; Dyrna chętnie sięgał po regionalne wątki literackie, Sztwiertnia elementy folklorystyczne wykorzystywał w swoich kompozycjach. Muzyka do *Sałaszników* powstawała jeszcze w czasie pobytu kompozytora w szkole na Równem pod Baranią Górą, co z pewnością wpłynęło na klimat dzieła. Natchnienie twórcze

¹ Spotykana jest też wersja tytułu: *Szałasznicy*, zwłaszcza we wcześniejszych spisach kompozycji, m.in. w spisie przygotowanym przez J. Drozdę w 1959 r.

² H. Danel: *Nauczyciel wiślański Ferdynand Pustówka. Życie, działalność pedagogiczno-kulturalna i folklorystyczna*. W: *Z zagadnień folkloru muzycznego na Śląsku cieszyńskim*. Red. J. Kubik. Katowice 1977, s. 128–129.

Sztwiertni krystalizowało się zatem w ciszy góralskiego otoczenia i wśród pejzaży Beskidu Śląskiego. W scenicznym kształtowaniu się *Salaszników* pomogły zapewne zainteresowania teatralne kompozytora i jego amatorska działalność reżysersko-aktorska. Jerzy Drozd tak oto wspominał czas pisania przez Sztwiertnię tego utworu: „[...] opera rodziła się szybko. Zainteresowanie dziełem było duże. Co piątek w czasie spotkań na próbach chóru nauczycielskiego w Wiśle Janek opowiadał nam o nowo powstałych częściach opery. Słuchaliśmy tych zwierzeń i oglądaliśmy części partytury z podziwem, tym bardziej że kompozytor tam na Równem nie dysponował żadnym instrumentem oprócz skrzypiec”³.

Pierwsze prezentacje fragmentów *Salaszników* odbyły się jeszcze w roku 1932 podczas koncertów w Malince, Wiśle-Centrum, na Fojtuli i w Głębcach, gdzie jako solista wystąpił nawet sam kompozytor. „Chociaż na pewno raczej towarzyskie i bardzo amatorskie, cząstkowe i niesymfoniczne jeszcze, były z wdzięcznością przyjmowane, wnioskuje z korespondencji, iż zaprezentowano ich przynajmniej piętnaście, w tym jedno, o ile nie więcej, na wolnym powietrzu wobec publiczności z Malinki. Uczestniczył zespół amatorski i mieszany chór czterogłosowy funkcjonujący przy tamtejszym Kole Macierzy, występowali zaprzyjaźnieni nauczyciele, tu szczególnie udała się najtrafniej może wpisana w partyturę postać Jury powierzona Jerzemu Pilchowi. Cieślara zagrał inny Pilch, Andrzej, Hanke – Wanda Krężołkówna, Zuzkę – Pustówkówna, żona Ferdynanda”⁴.

Próbę scenicznego wystawienia *Salaszników* podjęto latem 1934 roku, kiedy Sztwiertnia wraz z przyjaciółmi chciał pokazać spektakl na wolnym powietrzu, w Parku Macierzy w Wiśle. Jerzy Drozd wspominał: „Rozdzielono role, mnie przypadła rola Michała, Hanke ćwiczyła Matulanka z Ustronia, Raszkę – kierownik szkoły Andrzej Ciencią z Wisły-Głębiec. Jan Sztwiertnia miał grać gazdę Cieślara z Cieńkowa. Chór przygotował partie zbiorowe. Reżyser, autor libretta, rozpoczął próby i kreował charakterystyczną rolę Bujoka”⁵. Problem stanowił udział zespołu muzycznego w przedstawieniu. Dyrygent orkiestry wojskowej w Cieszynie, kapitan Jan Baranowski, do którego zwrócono się o akompaniowanie, zdecydowanie odmówił. W rezultacie nie doszło do wystawienia spektaklu.

Niepowodzeniem zakończyły się także starania twórców o wystawienie opery na scenach zawodowych. Krytykowano dłużyzny i nieporadność,

³ J. Drozd: *Jan Sztwiertnia*. W: *Udział ewangelików śląskich w polskim życiu kulturalnym*. Warszawa 1974, s. 195.

⁴ R. Gabryś: „*Salasznicy*” Jana Sztwiertni. W 70. rocznicę urodzin kompozytora. Cieszyn 1982, s. 8.

⁵ J. Drozd: „*Salasznicy*” Jana Sztwiertni. W: *40 lat Państwowej Szkoły Muzycznej w Cieszynie*. Cieszyn 1974, s. 27.

obawiając się raczej tekstu gwarowego i tematyki ludowej. W 1939 roku Jan Sztwiertnia, już jako student konserwatorium, uzupełnił ostatecznie swoje dzieło o uwerturę i muzykę baletową, poskracał pewne fragmenty i tak poprawiony utwór przekazał Jerzemu Drozdowi z życzeniem, by opera kiedyś ujrzała światło dzienne. Wybuchła wojna i partytura, po aresztowaniu kompozytora oraz ucieczce Jerzego Drozda do Generalnej Guberni, była przechowywana wraz z innymi rękopisami Sztwiertni najpierw przez siostrę Drozda – Ewę, a potem przez Ferdynanda Pustówkę, byłego dyrektora szkoły w Wiśle-Malinie.

Skromne prezentacje opery ludowej *Salasznicy* odbyły się także tuż po II wojnie światowej. Grupa przyjaciół kompozytora przedstawiła wówczas fragmenty dzieła m.in. na scenie Hotelu „Piaś” w Wiśle⁶, a także w teatrze cieszyńskim w dniu 23 lutego 1946 roku podczas koncertu poświęconego twórczości kompozytora.

Do prac nad inscenizacją sceniczną opery powrócono w 1964 roku, kiedy to Jerzy Drozd doprowadził przy okazji jubileuszu 30-lecia Szkoły Muzycznej w Cieszynie do koncertowej prezentacji pierwszej części *Salaszników*. Były to głównie pieśni solowe, duety i ensemble⁷. Prapremiera sceniczna całości odbyła się 2 lata później na Milenium Państwa Polskiego (10 marca) w Teatrze im. Adama Mickiewicza w Cieszynie. Kierownictwo muzyczne przedstawienia objął Władysław Rakowski, choreografię opracowała Janina Marcinkowa, scenografię powierzono Władysławowi Cejnarowi, natomiast całość wyreżyserował, związany ze Sceną Polską Teatru w Czeskim Cieszynie, Franciszek Michalik. Wszyscy soliści wywodzili się z klasy śpiewu dyrektora cieszyńskiej szkoły muzycznej, Jerzego Drozda, który sam wystąpił w roli Michała. Hanę śpiewała Irena Duc, Jurę – Jerzy Kwiczała, w roli Jewki wystąpiła Anna Gluza, jako Cieślar zaprezentował się obdarzony pięknym głębokim basem Emil Fober. W spektaklu wystąpili także: Maria Kotas, Jerzy Poloczek (późniejszy solista Operetki Gliwickiej) oraz Otton Witoszek, a także Zespół Pieśni i Tańca Ziemi Cieszyńskiej wraz z chórem Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia”. W popremierowych rozważaniach nad dziełem Sztwiertni Józef Michałowski pisał: „To raczej wodewil zarówno z racji ludowego języka i fabuły, jak i z powodu stosowania zwrotkowych pieśni w stylu ludowym zamiast arii. Ale partia orkiestry, choć na ogół mało samodzielna, używana raczej jako akompaniament, jest napisana na pełną obsadę symfoniczną z ambicjami na coś poważniejszego niż wodewil”⁸.

⁶ H. Danel: *Nauczyciel wiślański Ferdynand Pustówka...*, s. 128–129.

⁷ T. Kaczyński: *Beskidzka Opera Ludowa*. „Ruch Muzyczny” 1966, nr 21, s. 2.

⁸ J. Michałowski: *Cieszyńsko-wiślańska opera ludowa „Salasznicy”*. „Dziennik Zachodni” z dnia 14 kwietnia 1966 r.

Sałaszników prezentowano kolejno: w Cieszynie, Ustroniu i Wiśle (w ramach Tygodnia Kultury Beskidzkiej)⁹, a następnie także w Czeskim Cieszynie. 7 lutego 1967 roku spektakl pokazano w paśmie ogólnopolskim Telewizji Polskiej. Łącznie odbyło się piętnaście przedstawień *Sałaszników* z udziałem około 120 wykonawców. Wystawienie większej liczby spektakli nie było możliwe ze względu na trudności finansowe zespołu i brak realnych szans na utrzymanie w ramach działalności społecznej tak potężnego aparatu wykonawczego.

W statycznej wersji przypomniano *Sałaszników* podczas koncertów w styczniu i w marcu 1980 roku w Teatrze im. Adama Mickiewicza w Cieszynie oraz w czasie organizowanej przez Instytut Wychowania Muzycznego Uniwersytetu Śląskiego sesji naukowej *Kultura Muzyczna Ziemi Cieszyńskiej*. Śpiewali wówczas: Jerzy Drozd, Irena Foltyn, Anna Gluza, Maria Kotas, Jerzy Kwiczala, Franciszek Gajdzica i Emil Fober. Solistom towarzyszyła Miejska Orkiestra Symfoniczna z Cieszyna pod dyрекcją Władysława Rakowskiego oraz Chór Zespołu Pieśni i Tańca Ziemi Cieszyńskiej. Całość słowem dopełnił polonijny aktor i reżyser z Zaolzia – Karol Suszka¹⁰.

W czerwcu 1981 roku melomani cieszyńscy mieli okazję zobaczyć kolejną sceniczną odsłonę *Sałaszników*, tym razem w nowej i pełnej temperamentu inscenizacji Marka Mokrowieckiego przygotowanej we współpracy ze Zbigniewem Cieślarem. Jako Michał wystąpił kolejny uczeń Jerzego Drozda – Andrzej Ryłko. Stały skład solistów uzupełnił Jan Raszka. Spektakl określono „barwnym, dobrym w tempie i rozległej skali emocji, z wieloma udanymi scenkami humorystycznymi i właściwą dozą regionalnego sentymentu”¹¹.

Prezentacja opery miała także miejsce podczas inauguracji XVIII Tygodnia Kultury Beskidzkiej w Wiśle. Fragmenty opery ludowej wykonano również przy okazji uroczystości odsłonięcia w Wiśle pomnika Jana Sztwiertni dłuta Jana Hermy.

Do kolejnego scenicznego wystawienia *Sałaszników* doszło w maju 1982 roku w cieszyńskim teatrze. Reżyserowali ponownie Mokrowiecki i Cieślar, choreografię przygotowała Janina Marcinkowa, a scenografię – Władysław Cejnar. Całość muzycznie poprowadził Władysław Rakowski. W roli Michała tym razem wystąpił Władysław Zdrazil. Ciekawym elementem scenicznym spektaklu stała się kapela ludowa, uatrakcyjniająca widowisko od strony muzycznej i wizualnej.

⁹ *Dotychczasowy dorobek Tygodnia Kultury Beskidzkiej*. W: 5. Tydzień Kultury Beskidzkiej. Wiśla–Szczyrk 1968, s. 23.

¹⁰ M. Miśka: *Z dziejów popularyzacji muzyki Jana Sztwiertni po roku 1945*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem doc. Ryszarda Gabrysia. Uniwersytet Śląski. Wydział Artystyczny. Instytut Muzyki. 1983. Maszynopis, s. 47.

¹¹ B. Gieburowska: *Gronie nasze roztomile*. „Kronika” [Bielsko-Biała] 1981, nr 28.

Doczekali się także *Salasznicy* wersji filmowej. 1 października 1982 roku zaprezentowano w Telewizji Polskiej godzinny program z najważniejszymi fragmentami muzycznymi i baletowymi dzieła, umiejscowionymi w urokliwych plenerach Łabajowa i Równicy. Zrezygnowano ze scen mówionych, zastępując je gwarowym komentarzem narratora (w roli tej wystąpił Kazimierz Urbaś, znany muzyk ludowy i lider grupy folklorystycznej Torka). Film według scenariusza Haliny Szymury wyreżyserował Tadeusz Ringwelski. W telewizyjnej realizacji uczestniczyli także Zygmunt Lubandy i Ryszard Łopata, a nad całością czuwał Ryszard Gabryś.

Prezentacje opery ludowej Sztwiertni *Salasznicy* w latach 1932–1982 mogły dojść do skutku głównie dzięki grupie przyjaciół kompozytora, ich determinacji i wiary w wartość dzieła. Działaniom tym, zwłaszcza w okresie powojennym, przewodził Jerzy Drozd. To jego starania doprowadziły do prapremiery *Salaszników* w cieszyńskim Teatrze im. A. Mickiewicza 10 marca 1966 roku¹². Drozd spełnił tym samym życzenie swego przyjaciela, który przekazując mu ostateczną wersję rękopisu swej ludowej opery, życzył sobie, „by kiedyś ujrzała światło dzienne”¹³.

¹² M. Pindór: „*Salasznicy*” Jana Sztwiertni w Teatrze im. A. Mickiewicza. W: *Teatr w Cieszynie i jego stuletnie dzieje (1910–2010)*. Cieszyn 2010.

¹³ J. Drozd: „*Salasznicy*” Jana Sztwiertni..., s. 27.